

KAMASSI KEELE¹ EITAV KÕNE

AGO KÜNNAP

Teatavasti moodustati kunagi kõigi või vähemalt enamiku uraali keelte eitav kõne erilise eitava abiverbi abil, kusjuures muutus see abiverb, eitatav verb ei muutunud aga üldse või muutus defektiivselt. Eitava kõne selline moodustamisviis on olnud varem omane ka kamassi keelele, hiljem aga taandunud.

Teiste sajaani-samojeedi keelte eitava kõne kohta pole meil mingeid andmeid.

Ka kamassi keele eitava kõne kohta leidub andmeid üksnes järgmistes selle keele allikates: 1) M. A. Castréni 1847. aastal kogutud materjal,² 2) K. Donneri 1912. ja 1914. aastal kogutud materjal,³ 3) E. Kossova, A. Matvejevi, V. Žitnikovi ja käesoleva kirjutise autori aastail 1963—1965 kogutud materjal.⁴

I. M. A. Castréni kogutud materjalist on autorile kättesaadavad olnud A. Schiefneri poolt väljaantud sõnastik ja grammatika. Grammatikas on esitatud eitava abiverbi selline paradigma:

¹ Kamassi keel kuulub samojeedi keelkonna lõunarühma. Kunagi moodustas ta koos nüüd juba väljasurnud karagassi, koibali, motori, sojoodi ja taigi keelega lõunarühma sajaani-samojeedi haru. Sajaani-samojeedi keelte, nende uurimise ja bibliograafia kohta vt. lähemalt A. J. Joki, *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen*. — SUST CIII, Helsinki 1952, lk. 25—54; tänapäeva kamassi keele vastavaid andmeid vt. A. Künnap, *Sajaani-samojeedi keeltest ja nende kõnelejatest*. — KK 1965 9, lk. 547—554; *id.*, *Tänapäeva kamassi keelest*. — ESA 11, Tallinn 1965, lk. 251—261.

² A. Schiefner, *M. Alexander Castrén's Grammatik der samojedischen Sprachen*, St. Petersburg 1854; *id.*, *M. Alexander Castrén's Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen*, St. Petersburg 1855.

³ K. Donner, *Über die anlautenden labialen spiranten und verschlusslaute im samojedischen und uralischen*. — SUST XLIX, Helsinki 1920; A. J. Joki, *Kai Donners kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik*. — LSFU VIII, Helsinki 1944.

⁴ Käsitirjaline materjal: kuuldelised üleskirjutused ja autori helilintide litereeringud.

1. Indikatiiv

I aeg ⁶

ainsuse	1. p.	<i>elem, em</i>	<i>elem, em</i>
	2. p.	<i>elle</i>	<i>elle</i>
	3. p.	<i>el</i>	<i>elde</i>
kaksuse	1. p.	<i>elbei</i>	<i>elbei</i>
	2. p.	<i>ellei</i>	<i>ellei</i>
	3. p.	<i>eleigei</i>	<i>eldei</i>
mitmuse	1. p.	<i>elbä'</i>	<i>elbä'</i>
	2. p.	<i>ellä'</i>	<i>ellä'</i>
	3. p.	<i>eleje'</i>	<i>elden</i>

II aeg

*ei**ei*

2. Konjunktiiiv

ainsuse	1. p.	<i>enem</i>	<i>enem</i>
	2. p.	<i>enel</i>	<i>enel</i>
	3. p.	<i>ene</i>	<i>enet</i>
kaksuse	1. p.	<i>enewei, enbei</i>	<i>enewei</i>
	2. p.	<i>enelei, ennei</i>	<i>enelei</i>
	3. p.	<i>enegei</i>	<i>enedei</i>
mitmuse	1. p.	<i>enewä'</i>	<i>enewä'</i>
	2. p.	<i>enelä'</i>	<i>enelä'</i>
	3. p.	<i>eneje'</i>	<i>eneden</i>

3. Imperatiiv

ainsuse	2. p.	<i>i'</i>	<i>i'</i>
	3. p.	<i>igei jne.</i>	<i>igei jne.</i>

Grammatikas esinevate teiste verbiparadigmadega võrreldes puuduvad eitaval abiverbil mineviku muutevormid, ininiitiiv ja partitsiip.

Grammatikas on väidetud, et eitava abiverbi imperatiivivormid langevad ühte abiverbi «olema» samade vormidega.⁷

⁵ Castrén ise nimetab neid konjugatsioonide vastavalt verbi intransitiivseks ja transitiivseks vormiks.

⁶ Castréni järgi võib I aeg kamassi keeles väljendada nii olevikku kui ka tulevikku, II aeg aga üksnes minevikku.

⁷ A. Schiefner, M. Alexander Castrén's Grammatik, lk. 576.

Eitava abiverbi paradigma lõpus seisvat «ja nii edasi» tuleb ilmselt mõista kui viitamist imperatiivi kõigi muutevormide olemasolule. Järelikult võib eitava abiverbi paradigmale lisada abiverbi «olema» paradigma põhjal järgmised imperatiivivormid:

kaksuse	2. p. <i>igebi</i>	<i>igebi</i>
	3. p. <i>igeigei</i>	<i>igeigei</i>
mitmuse	2. p. <i>igä'</i>	<i>igä'</i>
	3. p. <i>igeje'</i>	<i>igeje'</i>

Eitava kõne moodustamisviisi seletuseks on grammatikas kirjutatud, et kombinatsioonis eitava abiverbiga seisab põhi-verb, s. t. eitav verb, erilises larüngaalkluusiliga lõppevas muutumatus vormis. Grammatikas esitatud igas verbiparadigmas ongi antud ka see nn. eitav vorm, näiteks *nu'* (*nugam* 'seisan'), *phinzilä'* (*phinzill'am*⁸ 'neelan'), *šõdä'* (*šõ'lim* 'õmblen'). Erandi moodustab eitava kõne minevik, kus eitav abiverb esineb muutumatu vormi *ei* kujul, põhiverb aga pöördub nagu tavaliselt, s. t. nagu jaatavas kõnes.

Grammatikas juhitakse tähelepanu veel sellele, et eitava abiverbi indikatiivi oleviku ainsuse 2. pöördes on ootuspärase *elel* asemel *elle* ja 3. pöördes ootuspärase *elei* asemel *el*. Näiteid eitava kõne moodustamise kohta vaadeldavais allikais ei ole.

Sõnastikus ja grammatikas leiduvad veel eitavad abiverbid *gid'ibirde ei* 'mitte kuhugi', *gid'igände ei* 'mitte kuskil, mitte kuskilt', *kâmande ei* 'mitte kunagi' ja eitavad pronoomenid *šimdide ei* 'mitte keegi', *ümbide ei* 'mitte miski'. Nende sõnaühendite esimene komponent käänduvat, teine jäävat aga muutumatuks. Nähtavasti on need sõnaühendid tekkinud metana-lüüsi tulemusena, vrd. näiteks *d'älân k'hâmändv ei k'hõnõnz'lâm* 'päeval (ma) kunagi ei maga' (Donneril), *gi-brda jõi atâm* 'kuhugi (ma) ei lähe' (autoril⁹), kus eitava abiverbi vormid *ei*, *jõi* kuuluvad oma põhiverbi ja mitte adverbi juurde.

Peale eitava abiverbi ei ole vaadeldavais allikais muid eitavaid sõnu fikseeritud.

2. K. Donneri kogutud materjal koosneb ka fraseoloogilist ainet sisaldavast sõnastikust, kümme-kon-nast tekstist ja A. J. Joki poolt koostatud grammatikast. Gram-matikas esitab Joki eitava abiverbi sellise paradigma:

⁸ Trükitehnilistel põhjustel on autor mõneti muutnud Castréni ja Donneri transkriptsiooni.

⁹ Kõik tänapäeva kamassi keele näited pärinevad autori kirjapaneku-
test. Neis kasutatud transkriptsiooni kohta vt. А. Кюннап, О непосле-
довательностях в произношении современного камасинского языка. —
Советское финно-угроведение 1965 1, lk. 48 jj.

häälduse järjekindlusetusest.¹¹ Osalt on siin tegemist ka üksnes kirjapildi varieerumisega, mida on põhjustanud Donneri transkriptsiooni mõningane järjekindlusetus.¹²

Grammatikas esinevate teiste verbiparadigmadega võrreldes puuduvad eitaval abiverbil järgmised vormid: indikatiivi tulevik; konjunktiivi ainsuse ja mitmuse 2. ja 3. pöörde ning kaksuse kõik kolm pööret; imperatiivi kaksuse 2. ja 3. pöörde; optatiiv; infinitiiv; mitu partitsiipi.

Eitavat kõnet on käsitletud grammatikas lähemalt. Eitava abiverbi olevikuvorme kasutatavat põhiverbi erilise «negatiivse vormiga», näiteks *em šõ?* '(ma) ei tule'. Abiverbi muutumatut minevikuvormi *ei* kasutatavat nii põhiverbi mineviku- kui ka olevikuvormidega, näiteks (minevikuga) *ei šõbiām* '(ma) ei tulnud', (olevikuga) *ei šāmnam* '(ma) ei valeta'. (Järelikult pöördub põhiverb, mis kombineerub eitava abiverbi muutumatu minevikuvormiga *ei*, oleviku ja mineviku eitavas kõnes niisamuti nagu jaatavas kõnes.) Joki tõlgib grammatikas osa kombinatsioonidest «*ei* + põhiverbi olevik» saksa keelde minevikuga, näiteks *ei? mōlām* 'ich konnte nicht (ma ei saanud)'. Selline talitusviis on täiesti põhjendamatu, pealegi tõlgib ta samad kombinatsioonid tekstide tõlgetes olevikuga, näiteks *ei? mōlām* 'ich kann nicht (ma ei saa)'. Mõnikord näivat *ei* sellistes kombinatsioonides olevat partitsiip sufiksiga *i* ja siis tulevat need kombinatsioonid tõlkida olevikuga, näiteks *ei a?mōlā* '(es) brennt nicht (see ei põle)'. (Tekstide kommentaarides väidab ta sama näite puhul, et *ei* olevat gerundium.) Abiverbi imperatiivivorme kasutatavat põhiverbi sama «negatiivse vormiga», millega kasutatakse abiverbi olevikuvorme.

Grammatikas esitatud verbide paradigmades on sageli antud ka indikatiivi oleviku ainsuse 1. pöörde eitav kõne, mis on moodustatud ühtse mustri järgi, näiteks *em kuna?* '(ma) ei riisu'. Ühel juhul on toodud ka *ei*-line paralleelvorm: *em nere?* = *ei nerē'em* '(ma) ei ehmata'.

Mis puutub tekstidesse, siis neis erineb eitava kõne moodustamisviis äsja esitatud seaduspärasusist. (Osale neist erinevusist on juhtinud tähelepanu ka Joki.) Nimelt kasutatakse tekstides eitava abiverbi vormidest ainult kahte: *ei* ja *i*. *ei* moodustab enamasti indikatiivi eitava kõne ja *i* imperatiivi ainsuse 2. pöörde eitava kõne. (Muude verbivormide eitavat kõnet esineb tekstides üldse haruharva.) Indikatiivi eitavas

¹¹ Vt. A. Кюннап, *op. cit.*

¹² Vt. A. J. Joki, Kai Donners kamassisches Wörterbuch, lk. 121—125.

kõnes pöörduv põhiverb enamasti niisamuti nagu jaatavas kõnes, näiteks

olevik

ainsuse 1. p. *ei m^oli^oem* '(ma) ei saa'

2. p. *ei ... igal* '(sa) ei ole'

3. p. *ei ezēri^oē* '(ta) ei kasva'

mitmuse 3. p. *ei tām^onēb^o?* '(me) ei tea'

minevik

ainsuse 3. p. *ei ... xambi* '(ta) ei tulnud'

Ainult kahel juhul on põhiverb *ei* järel larüngaalklusiiliga lõppevas vormis: oleviku ainsuse 3. pöörde *ei k^hāla?* '(ta) ei lähe', *ei tol'a?* '(ta) ei ulatu'. Ainult ühel juhul esineb eitava abiverbi indikatiivi oleviku ainsuse 1. pöörde: *am phārv* '(ma) ei pöördu tagasi' (põhiverbi vormi on raske kindlaks määrata). Üksikjuhul moodustab indikatiivi eitava kõne *i: i^om^ole* '(ta) ei lähe' (põhiverbi vormi on raske määratleda). Imperatiivi ainsuse 2. pöörde eitavas kõnes on põhiverb larüngaalklusiiliga lõppevas vormis, näiteks *i dōra?* 'ära nuta!', (larüngaalklusiil on kadunud:) *i dōra 'id.* Üks kord tuleb ette imperatiivi mitmuse 2. pöörde eitav kõne; see on moodustatud *igā* abil: *igā xāngā* 'ärge minge!'; põhiverb on ainsuse 2. pöordes. Üksikjuhul moodustub imperatiivi eitav kõne *ei* abil: *ei dab^oro?* 'ära kakle!' (põhiverb on larüngaalklusiiliga lõppevas vormis). Kahel juhul kombineerub eitav abiverb ka põhiverbi infiniitse vormiga — partitsiibiga: *ei m^obindā* 'mitte minnes', *ei sōbi?* *kēd^obi* 'palmis lahti riietumata'.

Kõigil vaadeldud juhtudel võib eitava abiverbi ja põhiverbi kombinatsioonile eelneda ka alus, sealhulgas personaalpronoomeni kujul, näiteks *man em nēre?* 'ma ei ehmata', *than ei i^om^o igal* 'sa ei ole minu poeg', *than i pān^orē* 'sa ära peereta!'

Tekstides kombineerub eitava abiverbi vorm *ei* üksikjuhtudel ka teiste sõnaliikidega peale verbi, nimelt substantiiviga — *nī, ... ei k^orbdo* 'poiss, ... mitte tüdruk' —, adjektiiviga — *ei šāy^oz^obi* 'nõrk (= mitte tugev)' — ja adverbiga *kāre* — *ei kāre manv tan māllā* 'ei ole vaja mulle sinu karja'. Kombinatsioonid pronoomeniga *m^obidē ei* 'mitte midagi' ja adverbiga, näiteks *gībārde^oi* (< *gībārde* + *ei*) 'mitte kuhugi', *kāmāndv ei* 'mitte kunagi', on sellise metanalüüsi tulemus, millest oli juba juttu Castréni materjali vaatlusel. Need metanalüütilised juhud välja arvatud, seisab eitav abiverb alati oma põhisõna ees.

Kumbki eitava abiverbi infinitiivne vorm esineb ainult üksikjuhul: *ʔmbidʔn eɛ nāya* 'midagi (neil) pole', *ene ʔeɣnɔ̃ne sære* 'mitte sulav lumi'. Esimene neist seisab põhiverbi indikatiivi ainsuse 3. pöörde ees, teine põhiverbi partitsiibi ees.

Peale eitava abiverbi leidub Donneri materjalis veel üks eitav sõna — eitav verb *nāya* 'pole, puudub', näiteks *nāya māñvkān nē, naɣʔ* 'pole läheduses naist, pole'. (Selle verbi kombinatsioon eitava abiverbiga on muidugi ebaootuspärane, kuid sellest lähemalt allpool.)

3. Tänapäeva kamassi keele materjal koosneb tekstidest ja üksiklausetest. Eitav kõne moodustatakse siin eitava abiverbi kahe vormi — *ei* ja *i* — abil. Tänapäeva kamassi keele seisukohalt on *ei*, *i* õieti eitavad partiklid. Mõlema partikli hääldus on üsna ebajärjekindel, peamiselt tänapäeva kamassi keele häälduse üleüldise järjekindlusetuse tõttu. Näiteks *ei, èi, èì, èi, èi, jèi, jèi, èi, èi, èi, èi, èi, èi* jne., *i, ì, ì, ì, ì, ì* jne.

Tänapäeva kamassi keele jaatavas kõnes esinevad ainult järgmised verbivormid: indikatiivi oleviku ja mineviku ainsuse ja mitmuse 2. ja 3. pööre; optatiivi kaksuse 1. pööre; infinitiiv; mõned partitsiibid. Eitav kõne esineb aga üksnes indikatiivis ja imperatiivi ainsuse ja mitmuse 2. pöördes. Nii eitava kõne subjektiivses kui ka objektiivses konjugatsioonis kasutatakse partikleid *ei*, *i* ühtmoodi. Indikatiivi eitav kõne moodustatakse enamasti *ei* abil, imperatiivi eitav kõne enamasti *i* abil. Indikatiivi eitavas kõnes pöördub põhiverb niisamuti nagu jaatavas kõnes, näiteks

olevik

ainsuse	1. p.	<i>èi tɛmnēm</i>	'(ma) ei tea'
	2. p.	<i>èi itēt</i>	'(sa) ei saa'
	3. p.	<i>èi bɛtl'ɛ</i>	'(ta) ei joo'
mitmuse	1. p.	<i>ei tɛmñɛ.ɪba</i>	'(me) ei tea'
	3. p.	<i>èi kataʔi</i>	'(nad) ei lähe'

minevik

ainsuse	1. p.	<i>èi tʔštā.rɔʔʔAm</i>	'(ma) ei soolanud'
	2. p.	<i>èi ʔmō.rɔʔt</i>	'(sa) ei sünnud'
	3. p.	<i>èi dʔzɛbaktarbi</i>	'(ta) ei rääkinud'
mitmuse	1. p.	<i>èi kʔhurulu.ʔbibàʔ</i>	'(me) ei vihastanud'
	2. p.	<i>èi šo'bitaʔ</i>	'(te) ei tulnud'
	3. p.	<i>èi kʔhambiʔʔi</i>	'(nad) ei tulnud'

Ühel juhul esineb *ei* asemel kummaline vorm *ēim* ja kahel juhul vorm *è̄m*; viimases võib ära tunda eitava abiverbi indikatiivi oleviku ainsuse 1. pöörde varasema vormi. *ēim*, *è̄m* järel seisab põhiverb «negatiivses vormis»: *ēim amā??* '(ma) ei söö', *è̄m kʰanā??* '(ma) ei lähe'.

Ka imperatiivi eitavas kõnes muutub põhiverb niisamuti nagu jaatavas kõnes, näiteks ainsuse 2. p. *ī kʰanā?* 'ära mine!', mitmuse 2. p. *ī dʒabrō-ga* 'ärge kakelge!' Üksikjuhtudel võib imperatiivi ainsuse 2. pöörde eitav kõne olla moodustatud ka *ei* abil, näiteks *ēi nitgōt* 'ära kuula!'.

Kõikidele vaadeldud kombinatsioonidele võib eelneka ka alus, sealhulgas personaalpronoomeni kujul, näiteks *mān èi pʰimnēm* 'ma ei karda', *mən dīm èi tēmb'ēm* 'ma ei tundnud teda ära'.

Haruharva võivad partiklid *ei*, *i* kombineeruda ka põhiverbi infiniitsete vormidega. Esineb *ei* kombinatsioone partitiiviga, näiteks *èi tēmnō-ño* 'tundmatu (= mitte tuntav)', ja *i* kombinatsioon infinitiiviga: *ī dʒabrō-što* 'mitte kakelda!'.

Need eitavad partiklid võivad mõnikord kombineeruda ka teiste sõnaliikidega peale verbi. *ei* kombineerub üsna sageli adjektiiviga, näiteks *èi guṣāš* 'inetu (= mitte ilus)', *èi jaṣšē* 'halb (= mitte hea)', *èi pʰu??mī* 'nūri (= mitte terav)'. *i* seisab adjektiivis ees ainult üksikjuhtudel, näiteks *ī jakšē* 'halb (= mitte hea)'. Väga harva võib *ei* kombineeruda veel substantiiviga, näiteks *tēn èi ouzà?* 'sa ei (ole) inimene', pronoomeniga, näiteks *èi tʰēñ* 'ei (ole) sinu', ja adverbiga, näiteks *èi kʰuŋ'gē* 'lähedal (= mitte kaugel)', *èi dibr* 'mitte sinna', *mēnā dezēm èi kʰerē??* 'mul pole neid vaja'.

Eitava abiverbi vormid seisavad alati oma põhisõna ees.

Peale eitava abiverbi vormide leidub tänapäeva keele materjalis veel teisigi eitavaid sõnu: eitav verb *nā-ya* 'pole, puudub' (esineb ka Donneril), näiteks *dēgētī nā-ga ipēkʰ* 'siis pole leiba', ja eitav partikkel *dʒōk*. Viimasel on rida foneetilisi variante, näiteks *dʒōk*, *dʒōk*, *dʒōk*, *ḍōk*, *vōk*, *vʒōk*, *tōg* jne. Teda kasutatakse enamasti eitava interjektsioonina, näiteks *vʒōk*, *èi o-ḷīm* 'ei, (ma) ei lase'. Üksikjuhtudel võib tal olla ka teisi funktsioone, näiteks *šādō koptō kulā-mbi, a oḅʰ ḍōk* 'kaks tüdrukut surid, aga üks mitte'. (Esitatud näites asendab *dʒōk* eitava abiverbi vormi *ei*.)

Kamassi keele eitava kõne varasemast moodustamisviisist

saame ettekujutuse Castréni ja Joki käsitluse põhjal. Vaatleme kõigepealt eitavat abiverbi.

Kamassi keele eitaval abiverbil on õieti kaks tüve: *e-* (*e-*) ja *i-*. Need võivad olla erinevat algupära. Nagu on osutanud juba Castrén, langevad eitava abiverbi ja abiverbi «olema» imperatiivivormid ühte. G. J. Ramstedt on oletanud vormide *i?* 'ole!' ja *i?* 'ära...!' algset identsust.¹³ Kamassi keele eitava abiverbi kahetüvelisuse päritolu küsimus on senini veel lahendamata. Igatahes on see kahetüvelisus mõnel määral kõrvutatav samasuguse nähtusega mitmes teises uraali keeles, eelkõige teistes samojeedi keeltes, kus eitava abiverbi kõikidele vormidele ühine tüvehäälik vaheldub ainult imperatiivis esineva tüvehäälikuga: (kamassi *e-* ~ *i-* vaheldusele vastavalt) neenetsi *ni-* ~ *no-*, ? eenetsi *né-* ~ *i-*, nganassaani *ni-* ~ *né-*, selkupi *a-* ~ *i-*.

Nagu eespool nägime, on kamassi keele eitava abiverbi paradigma defektiivne. Võimalik, et see pole olnud kunagi täielik, sest abiverbide paradigmad on üldse sageli defektiivsed. Vaadeldavas paradigmas puuduvad peamiselt need vormid, mida kamassi keele teiste verbide puhul üldse harva kasutatakse. Hääbuva keelena on kamassi keel olnud juba Castréni ajal küllaltki vormivaene, esimesed andmed selle keele verbivormistiku kohta pärinevad aga just Castrénilt. Mõneti vormirikkamates põhja-samojeedi keeltes — neenetsi, eenetsi ja nganassaani keeles — on eitava abiverbi paradigma veidi täielikum. Nii on eitaval abiverbil neenetsi keeles olemas kõik indikatiivi oleviku ja mineviku, konjunktiivi, optatiivi, imperatiivi ja prekatiivi vormid ning infinitiiv, eenetsi keeles kõik indikatiivi oleviku ja mineviku, konjunktiivi oleviku ja mineviku ja imperatiivi vormid ning kaks partitsiipi, nganassaani keeles kõik indikatiivi oleviku ja mineviku, konjunktiivi ja imperatiivi vormid ning samuti kaks partitsiipi. Seevastu selkupi keele puhul on meil andmeid ainult eitava abiverbi rudimentide — kahe eitava partikli — kohta.

Kamassi keele eitava abiverbi muutmise silmatorkavaimaks iseärasuseks on mineviku muutevormide puudumine. Uraali keelkonnas muutub eitav abiverb indikatiivi minevikus korrapäraselt osas läänemeresoome keeltest, permi, volga ning põhja-samojeedi keeltes. Vaatamata sellele ei saa me kindlalt väita, et kamassi keele eitav abiverb oleks kunagi muutunud ka minevikus. Mineviku muutevormide asemel kasutatav vorm *ei* on raskesti dešifreeritav (seepärast püüame teda dešifreerida hiljem, kui kõik tema esinemisjuhud on läbi vaadatud). Igatahes on selle vormi puhul põhjust oletada, et juba Castréni ajal ei

¹³ G. J. Ramstedt, Die verneinung in den altaischen sprachen. Eine semasiologische studie. — SUST LII, Helsinki 1924, lk. 214—215.

piirdunud tema kasutamissfäär mineviku eitava kõnega, vaid et teda kasutati ka väljaspool viimase piire. Nimelt esineb Castrénil metanalüütilist päritolu eitavate pronoomenite ja adverbide koosseisus eitava abiverbi vormidest üksnes *ei*. Pole aga kuigi tõenäoline, et see *ei* pärineks siin ainuüksi mineviku eitavast kõnest.

Muidu muutub eitav abiverb üldjoontes reeglipäraselt. *e*-tüvest on moodustatud oleviku tunnuse *-l(e)-* abil indikatiivi olevik, konjunktiivi tunnuse *-ne-* abil konjunktiiv ja partitsiibi tunnuste *-le, -ne* abil partitsiibid; *i*-tüvest on moodustatud imperatiivi tunnuse *-ʔ ~ -gʒ-* abil imperatiiv. Nendele liituvad omakorda reeglipärased pöördelõpud ja arvutunnused. Ainult üksikud vormid põikuvad neist reeglipärasusist. Indikatiivi oleviku ainsuse 1. pöörde vormi *elem* kõrval esineb ka vorm *em*. Võimalik, et viimane on mingi rudiment indikatiivi oleviku moodustamisest ilma (sekundaarse) oleviku tunnuseta, aga ta võib olla ka pikema vormi *elem* kuluvorm. Ainsuse 2. pöörde ootuspärase vormi *elēl* asemel on *elle*. Viimase algupärasuses on põhjust kahelda, küllap ta on tekkinud vormist *elēl* analoogia mõjul teiste arvude 2. pöördega. Ainsuse 3. pöörde *el, elde* on usutavasti ootuspärase vormide *elei, elede* kuluvormid. Kuluvormid on tõenäoliselt ka konjunktiivi kaksuse 1. pöörde vorm *enbei* (< **enebei*) ja 2. pöörde vorm *ennei*, milles on toimunud ka assimilatsioon (< **enlei* < **enelei*). Imperatiivi ainsuse 2. pöörde *i* järelt on mõnikord kadunud imperatiivi tunnus *-ʔ*, mitmuse 2. pöörde *igə, igə* järelt on kadunud mitmuse tunnus *-ʔ*.

Põhiverb seisab eitavas kõnes erilises «negatiivses vormis», mis moodustatakse larüngaalklusiili lisamise teel verbi vokaaltüvele, näiteks *t'awo/mam* 'hoian': *tawo/* (Castrénil), *phũnz^ol/l'iēm* 'neelan': *phũnz^olē/ʔ* (Donneril). Mõnikord võib see vorm langeda ühte imperatiivi ainsuse 2. pöördega, näiteks *nereʔ* 'ehmul': *nereʔ* (Donneril). Mineviku eitavas kõnes pöördub põhiverb alati niisamuti nagu mineviku jaatavas kõnes.

Tõenäoliselt kombineerus eitav abiverb varem üksnes verbiga ja seisis seejuures alati selle ees.

Selline on kamassi keele eitava kõne varasem moodustamisviis. Kõik kõrvalekaldumised selle seaduspärasusist on tekkinud hiljem.

Donneri sõnastiku fraseoloogiline materjal ja tekstid ning tänapäeva keele materjal kajastavad kamassi keele eitava kõne varasema uraalipärase moodustamisviisi taandumist. Neis allikais kasutatakse ainult mõnda üksikut eitava abiverbi vormi, kusjuures need vormid võivad kombineeruda peale verbi ka mõnede teiste sõnaliikidega. Põhiverb muutub eitavas kõnes niisamuti nagu jaatavas, põhiverbi «negatiivne vorm» tuleb

ette ainult üksikjuhtudel. Üldse esineb eitav kõne neis allikais harva mõnes muus vormis kui indikatiivis ja imperatiivi ainsuse 2. pöördes. Juba ainult see asjaolu piirab tunduvalt eitava abiverbi eri vormide kasutamisevõimalusi. Tegelikult kasutatakse veel vähem abiverbi vorme, kui eitava kõne vormipiirid seda lubaksid. Moodustub ju indikatiivi eitav kõne enamasti *ei* abil, imperatiivi eitav kõne enamasti *i* abil. Infiniitsete verbivormidega kombineerub eitav abiverb harva, tavaliselt vormi *ei* kujul, mis võib seista põhiverbi partitsiipide ees. Teistest sõnaliikidest võib eitav abiverb, tavaliselt jällegi *ei* kujul, seista adjektiivide ees, harva substantiivide, pronoomene ja adverbide ees. Nagu näeme, on eitava abiverbi vorm *ei* muutunud peaaegu absoluutseks eitavaks partikliks.

Kamassi keele eitava kõne uraalipärane moodustamisviis on hiljem asendunud viisiga, kus eitav kõne moodustatakse eitavate partiklite ja korrapäraselt muutuva põhiverbi abil. Üleminek ühelt moodustamisviisilt teisele ja keeleoskuse üldine halvenemine on tekitanud eitava kõne hilisemas moodustamisviisis rohkesti järjekindlusetusi: indikatiivile üldise *ei* kõrval kasutatakse oleviku 1. pöördes üksikjuhtudel ka varasemat vormi *əm*, *èm* ja kummalist vormi *ēim*; palju segiminekuid on põhiverbi vormide osas, näiteks *ei k̄hāla?* '(ta) ei lähe'. Esitatud näide ei ole moodustatud eitava kõne varasema ega hilisema moodustamisviisi järgi: siin on hilisema moodustamisviisi partikkel *ei*, kuid põhiverb *ei* seista ootuspärasel indikatiivi oleviku 2. pöörde vormis (*k̄hata/t*), sest viimasest vormist on võetud küll tüvi, kuid sellele tüvele on liidetud «negatiivse vormi» larüngaalklusiil («negatiivne vorm» peaks olema *k̄hana?*). Segiminekuid on ka *ei* ja *i* tavalise kasutamissfääri vahel.

Kamassi keele eitava kõne algse moodustamisviisi taandumise põhjusteks on eelkõige vööraste keelte mõju. Keele intensiivse hääbumise perioodil on teda kõige tugevamini mõjutanud vene keel. Selle keelega puutusid kamassid kokku juba Castréni päevil. Eriti tugevaks muutus vene keele mõju käesoleva sajandi alguses. Teatavasti moodustatakse vene keeles eitav partiklite abil, mis võivad kombineeruda mitmesuguste sõnaliikidega. Sealjuures eitava kõne puhul muutub põhiverb niisamuti nagu jaatavas kõnes.

Eitava kõne sellisele moodustamisviisile sarnanes kamassi keeles kõige enam mineviku eitava kõne moodustamisviis. Viimase mustri järgi (*ei* + põhiverb jaatava kõne vastavas muutevormis) hakati vene keele mõjul moodustama ka teisi eitava kõne vorme, välja arvatud imperatiiv. Oma osa *ei* imperatiivi tungimise ärahoidmisel võis olla eitava abiverbi imperatiivi *i*-tüvel, mis erines tunduvalt *e*-tüvest. Kui *ei* oli muutu-

nud eitava kõne peaaegu absoluutseks eitavaks partikliks, hakati teda vene keele mõjul kombineerima ka teiste sõnaliikidega peale verbi. Seejuures said toetuspunktideks *ei* kombinatsioonid põhiverbi infiniitsete vormidega, mida kasutati noomeni tähenduses, näiteks *ei tüşbɛ* 'mage (= mitte soolatud)', ja kombinatsioonid noomenitega, mis olid tekkinud koopula väljalangemise tõttu nominaalpredikaadi predikatiivi eest, näiteks *tɛn̄ ei guzà* 'sa ei (ole) inimene', *tɛn̄ ei guβās* 'sa ei (ole) ilus' (mõlemal juhul on välja langenud abiverbi «olema» vastav vorm). Enamasti on *ei* abil negeeritud noomenitel ja adverbidel kamassi keeles olemas ühesõnalised tähenduslikud vasted, näiteks *ɛl jakšɛ* 'halb (= mitte hea)' = *b'itā* 'halb', *ei kʰuŋgɛ* 'lähedal (= mitte kaugel)' = *mānākh* 'lähedal' (vrd. vene *нехороший* 'halb', *недалеко* 'lähedal'). Lõpuks hakati segi ajama ka vormide *ei* ja *i* kasutamissfääre, näiteks *ɛl džebaktarà* 'ära räägi!', *i mʰlɛ* '(ta) ei lähe'. Ühel juhul on *ei* lõppu liitunud *i* algne imperatiivi tunnus ? : *ei? mōlam* '(ma) ei saa'.

Kamassi keele eitava kõne algse moodustamisviisi taandumisele on kaasa aidanud ka katša keele mõju.

Kamassi keele üldine hääbumine on segi lõonud üldse kogu eitussüsteemi, mille näiteks on eitava abiverbi ja iseseisva eitava verbi ebaloomulik kombinatsioon: **mbidʰn ɛlɛ nāya* 'midagi (neil) pole'.

Järgnevalt püütakse dešifreerida vormi *ei*. Kuigi kõige varasematest andmetest kõige selgemad — Castréni eitava abiverbi paradigma andmed — paigutavad *ei* mineviku alla, ei ole *ei* tõenäoliselt siiski ühelegi finiiitsele minevikuvormile tagasi viidav. Kamassi keele mineviku tunnuseks on *pi*, *bi* > *b'* ja (abiverbi «olema» mineviku rudiment) *za*, *ze*. *e*-tüve minevikuvormi peaksime reeglipäraselt rekonstrueerima umbes **ebi* või **ezä*, **eze* kujul. Ainult esimene kuju annab end kuidagimoodi *ei*-le tagasi viia — **ebi* > **eβi* > *ei* —, kuid see areng pole häälikuseaduslikult ootuspärane ja tuleb kõne alla üksnes kiirkõnenähtusena. Rekonstruktsioon **ebi* ühenduks seega küll kuidagi vormiga *ei*, kuid kui me rekonstrueeriksime kõik mineviku muutevormid (**ebim*, **ebil* jne.), oleks neid juba võimatu *ei*-le taandada. Tänapäeva kamassi keeles esineb üksikjuhul küll ka vorm *ɛim* — *ɛim amā*? '(ma) ei söö' —, kuid küllap on see keelt halvasti mäletava keelejuhi uuendus, kes kasutab muidu järjekindlalt üksnes vorme *ei*, *i* ja kellele ühtäkki meenus midagi eitava abiverbi kunagisest muutmisest. Nii sai *ei* endale lõppu ainsuse 1. pöörde lõpu *-m*. Paar lauset edasi suutiski keelejuht meenutada õige vormi: *ɛm kʰanā*? '(ma) ei lähe'. Mõnele muule eitava abiverbi finiiitsele vormile peale

mineviku ei ole *ei* ammugi tagasiviidav. Jääb üle oletada, et *ei* on mingi infiniitne vorm. *ei* tagasiviimine ainukelele mineviku tunnusega seotud (*bi-*, *βi-*tunnusega) partitsiibile võrdub foneetiliselt tagasiviimisega eespool vaadeldud kujule **ebi*. Järelikult on välistatud võimalus, et *ei* pärineks mõnest eitava abiverbi minevikuvormist.¹⁴

Teistest infiniitsetest verbivormidest on *ei* foneetiliselt ühendatav üksnes *i*-partitsiibiga. Ka Joki kirjutab, et kui *ei* seisab põhiverbi olevikuvormi ees, näib ta mõnikord olevat *i*-partitsiip (~ *i*-gerundium). *i*-partitsiip väljendab 1) kaasneva tegevuse toimumise viisi (ja on lauses adverbialiks), näiteks *amnaḡi tebaktarlaḡbajəḡ* 'istudes kõnelevad'; 2) omadust (on lauses atribuudiks), näiteks *thušuiḡ kḡuza* 'arusaaja (= aru saav) inimene'; 3) mingit nähtust, näiteks *bār mōḡli thāmnem* 'tean kogu tulevikku (= kogu tulevat tean)'. Tegevuse toimumise viisi väljendavate partitsiipide hulka arvabki Joki ühel juhul ka *ei : ei söbiḡ kēḡdḡbi* 'palmis lahti riietumata (= mitte lahti-riietudes palmis)'. Ülejäänud *ei*-vormide puhul, mida Joki peab partitsiipideks, pole ta osutanud nende funktsioonile, näiteks *eiḡ tāmḡḡbḡḡ* '(me) ei tea'. Autor on arvamisel, et kõik *ei*-vormid kamassi keeles pärinevad eitava abiverbi *i*-partitsiibist.¹⁵ Vanimate teadete põhjal *ei* funktsiooni kohta moodustas *ei* mineviku eitava kõne. Kas partitsiip võis täita sellist funktsiooni? Kamassi keeles võib ühe verbi *i*-partitsiip seista teise verbi ees, näidates selle teise verbi tegevuse toimumise viisi, näiteks *amnaḡi t'ebaktarlaḡbajəḡ* 'istudes kõnelevad', *səḡmābḡḡ pḡaktəḡi-d'iḡlubi* 'tulistas silma puruks (= silma purustades tulistas)', *būḡbū koḡmnḡi baḡptəḡbi* 'valas vee välja (= vee kallates valas-välja)'. Täpselt samuti võib seista eitava abiverbi *i*-partitsiip *ei* oma põhiverbi ees, näidates põhiverbi tegevuse toimumise viisi, s. t. näidates, et see tegevus toimub negatiivselt (= ei toimu), näiteks *eiḡ kḡamb'ām* '(ma) ei läi-

¹⁴ Kamassi keele lähimas elavas sugulaskeeles, selkupi keeles, on üldiseks eitavaks partikliiks (välja arvatud kombinatsioonid põhiverbi imperatiiviga) *assa*, *ašša*, *ašša*, *asa*, *aha*, *as*, *az*. See partikkel on tõenäoliselt eitava abiverbi rudiment, mis seostub ehk selkupi keele mineviku tunnusega *sa*, *ha*.

¹⁵ Kamassi keele partitsiipiaalsufiks *i* pärineb tõenäoliselt alus-uraali sufiksist **j(ə)*. Selle sufiksi ühiseid funktsioone on säilinud kamassi keelest läänemeresoome keelteni välja, näiteks kamassi *thušuiḡ kḡuza* 'arusaaja (= aru saav) inimene' — eesti *arusaaja inimene*. Seetõttu on autor oletanud läänemere eitussõna *ei* kohta, mida pole suudetud tänini dešifreerida, et see võiks pärineda kunagisest *jä*-sufiksilisest kujust **ejä*. Vt. selle oletuse kohta veidi lähemalt A. K ü n n a p, Sajaani samojeedi keeltest ja nende kõnelejatest, lk. 549—550.

nud (= mitte läksin)'. Ligikaudu samas funktsioonis esineb ka teine eitava abiverbi partitsiip: *ene nēnēnōñe säre*. 'mitte sulav lumi'.

Kamassi keele eitava abiverbi tüvi *e-~i-* on etümoloogiliselt ühendatav rea teiste uraali keelte eitavate abiverbide või nende rudimentide tüvedega.¹⁶ Eitava verbi *nā-ya* tüveks on ilmselt *na-*, *-ya* on aga oleviku tunnus. Eitav partikkel *džōk* on laenatud katša keelest.

¹⁶ Vt. näiteks Y. Toivonen, Suomen kielen etymologinen sanakirja, I. — LSFU XII 1; B. Collinder, Fenno-Ugric Vocabulary, Uppsala 1955.

Аго Кюннап

Резюме

Наиболее архаичным способом отрицания глаголов в камасинском языке является сочетание отрицаемого глагола с отрицательным вспомогательным глаголом. Вспомогательный глагол спрягается здесь по общим правилам, а отрицаемый глагол стоит в особой неспрягаемой форме, которая оканчивается на гортанный смычный. Только в прошедшем времени вспомогательный глагол стоит в неспрягаемой форме *ei*, а склоняется сам отрицаемый глагол. Этот архаичный способ отрицания является генетически близким архаичному способу отрицания в других уральских языках.

Позже, под влиянием чужих языков, отрицание глаголов в камасинском языке стали образовывать по примеру форм прошедшего времени архаичного способа. Формы *ei* и *i* отрицательного вспомогательного глагола заменили все его остальные формы и стали универсальными отрицательными частицами.

Следовательно, в процессе исторического развития камасинского языка архаичный способ отрицания глаголов оказался утраченным. На смену ему пришел другой способ, который был заимствован из неуральских языков.